

**BUDAPESTI MŰSZAKI ÉS GAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM
VEGYÉSZMÉRNÖKI ÉS BIOMÉRNÖKI KAR
OLÁH GYÖRGY DOKTORI ISKOLA**

**Az aszpidoszpermán- és rokon indolvázias alkaloidok szintézise,
valamint egy váratlan reakció felismerése**

Tézisfüzet

Készítette: Tóth Flórián okl. vegyészmérnök
Témavezető: Dr. Kalaus György egyetemi tanár

Készült a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Szerves Kémia és
TechnológiaTanszékén

2009

1. Bevezetés, célkitűzés

A modern orvostudományban ma is jelentős helyet foglalnak el a növényi eredetű nitrogéntartalmú természetes szerves anyagok, az alkaloidok és azok származékai. Ilyenek például a gyermekkori leukémiában nagy hatékonysággal alkalmazott dimer indolalkaloid, a vinkrisztin, vagy a világszerte alkalmazott eburnánvázás származék, a szelektív agyi értágító hatású (+)-apovinkaminsav-etilészter, mely a Cavinton márkanévű készítmény alapanyaga. A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Szerves Kémia, majd később a Szerves Kémia és Technológia Tanszékén működő Alkaloidkémiai Kutatócsoport az elmúlt évtizedekben nagy hangsúlyt helyeztek az indolvázás, ezen belül is az eburnán- és az aszpidoszpermánvázás alkaloidok kutatására. Kidolgozták több aszpidoszpermánvázás alkaloidnak a feltételezett bioszintetikus utat követő előállítását, melyek a kedvező biológiai hatásuk, részben pedig a biszindol alkaloidok építőelemeként való megjelenésük révén hívták fel magukra a kutatócsoportunk figyelmét.

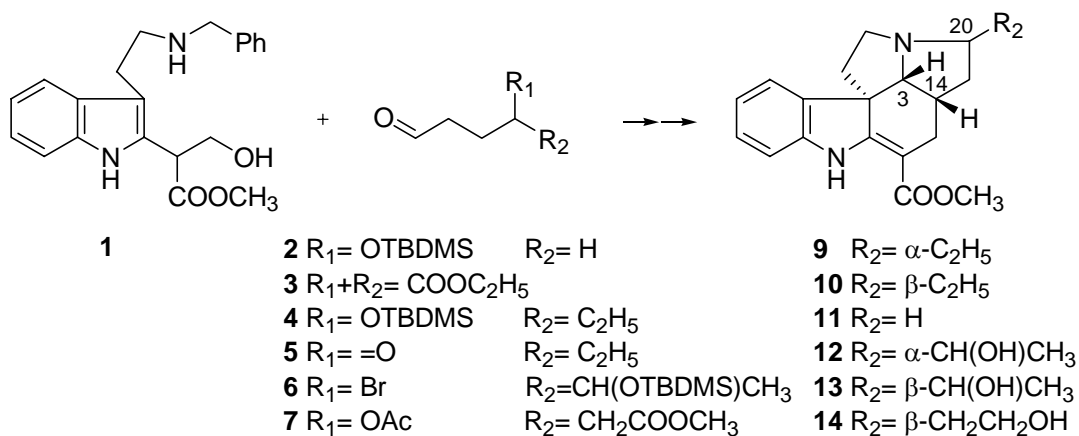
Doktori munkám megtervezésekor célul tűztük ki egy egyszerű, a bioszintetikus utat követő konvergens ibofillidin- és iboxifillinváz felépítési stratégia kidolgozását, velejárójaként néhány alkaloid és alkaloidszerű molekula első vagy új szintézisét. A továbbiakban a korábbi negatív kísérleti eredményeket értékelve, a szintézisstratégia módosításával megkíséreltük a 15 β -hidroxivinkadifformin előállítását is. Vizsgálat tárgyává kívántuk tenni továbbá a Ψ -aszpidoszpermánvázás alkaloidok egyik képviselőjének, a 18-hidroxi-20-epipandolinnak a szintézisét is.*

---

* Az előállított vegyületek racémátok, ábrázolásuknál azonban csak az egyik enantiomert tüntettem fel.

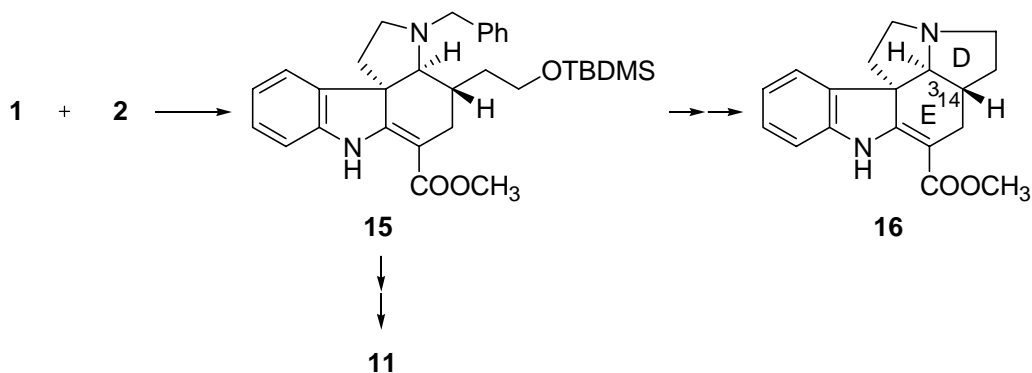
2. Az ibofillidin- és rokon indolvázak alkaloidok felépítése

Az ibofillidinváza felépítését olyan konvergens stratégiával kívántuk megvalósítani, mely a bioszintetikus utat követve *D-szeko-Ψ*-aszpidoszpermánvázas vegyületeken keresztül vezet el a célmolekulákhoz. A szintézis kulcsintermedierjéül a maszkírozott akril-észter funkciót tartalmazó triptamin származékot (**1**) választottunk. Az indolvázak szubsztrát reakciópartneréül olyan molekulákat (**2-7**) építettük ki, melyek a kulcsmolekula amino-csoportjával enamin képeznek, majd a melegítés hatására a (hidroximetil)-oldallánc dehidratálását követően cikloaddíciós reakciókban eredményezik a várt tetraciklusos intermediereket, melyekből a pentaciklusos alkaloidok, illetve rokonvegyületeik néhány egyszerű lépésben kialakíthatóak (1. Ábra).

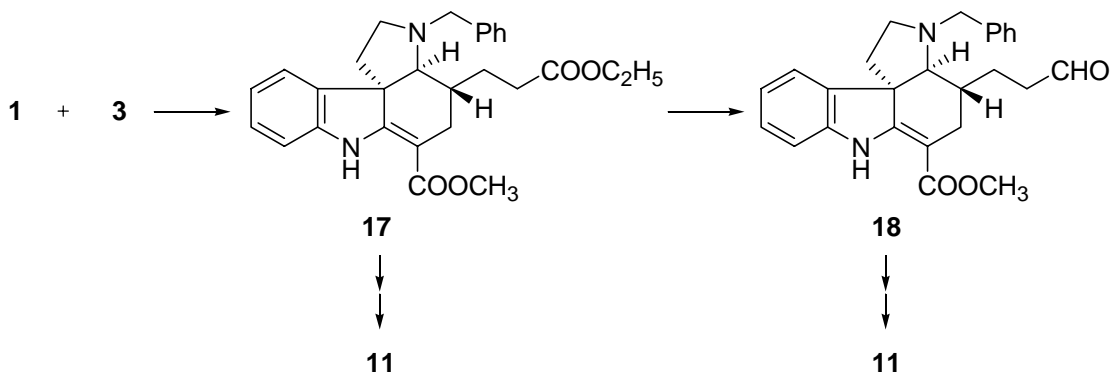
1. Ábra

Munkánk során elsőként a deetilibofillidin (**11**) szintézisét valósítottuk meg. Az indolvázak szubsztrát (**1**) reakciópartneréül a **2**-t választva előállítottuk a *D-szeko-Ψ*-aszpidoszpermánvázas tetraciklust (**15**), melyből néhány lépésben, intramolekuláris alkilezési reakcióban alakítottuk ki az ibofillidint (**11**). Kísérleteink során előállítottuk a *D-E* transz gyűrűkapcsolatot tartalmazó 3-epideetilibofillidint (**16**) is (2. Ábra).

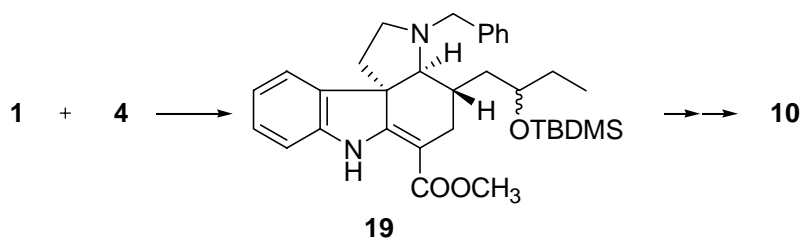
2. Ábra

Egy másik szintézisváltozatban a kulcsmolekulát (**1**) az etil-4-oxobutanoáttal (**3**) reagáltatva nyertük azt a tetraciklusos intermediert (**17**), melyből a debenzilezés után, intramolekuláris acilezési reakciót követően egyszerű lépésekben alakítottuk ki **11**-et, ill. a tetraciklusos észter redukciójával nyert aldehdből (**18**) *in situ* debenzilezési, epimerizációs, ciklizációs és telítési lépéseken keresztül jutottunk el a deetilibofillidinhez (**11**) (3. Ábra).

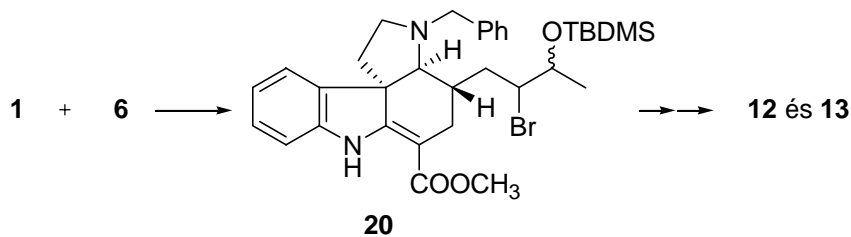
3. Ábra

A deetilibofillidin (**11**) szintézise során szerzett tapasztalatokat felhasználva egyszerű, konvergens eljárást dolgoztunk ki az ibofillidin (**9**) és C20-epimerjének a 20-epiibofillidin (**10**) előállítására is. A reakciópartnerként alkalmazott aldehidet (**4**) a szubsztráttal (**1**) reagáltatva nyertük azt a *D*-szeko- Ψ -aszpidoszpermánvázás molekulát (**19**), melyből néhány egyszerű lépésben alakítottuk ki a 20-epiibofillidint (**10**) (4. Ábra). Az **1** reakciópartneréül a 4-oxohexanalt (**5**) választva az ibofillidint állítottuk elő (**1**+**5** $\rightarrow$ **9**).

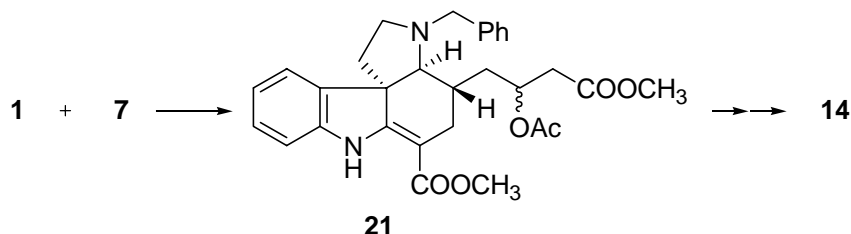
4. Ábra

Az előzőekben bemutatott szintézisstratégia alkalmazásával elsőként építettük fel a 19-hidroxiibofillidint (**12**) és a 19-hidroxi-20-epiibofillidint (**13**).

5. Ábra

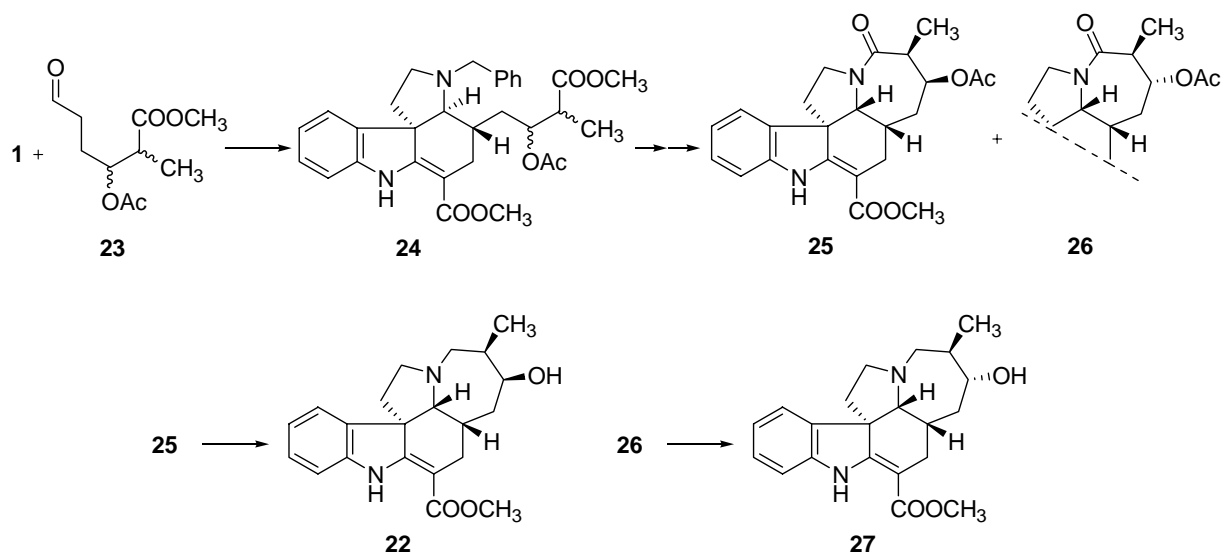
A megfelelően kialakított aldehid (6) és a triptamin-származék (1) reakciója a várt tetraciklusos észtert (20) eredményezte. Folytatásként a pentaciklusos váz D-gyűrűjét intramolekuláris alkilezési reakcióban kialakítva, majd a védőcsoportokat eltávolítva nyertük az alkaloidokat (12 és 13) (5. Ábra).

6. Ábra

A szintézisstratégia kiterjesztésével megvalósítottuk a 18-hidroxi-20-epiibofillidin (14) első szintézisét is. Az aldehid (7) a kulcsmolekulával (1) a várt szerkezetű tetraciklusos intermediert (21) szolgáltatva, melyből debenzilezés után az intramolekuláris alkilezési reakciót (Michael addíció) követő redukciós lépésben jó termeléssel nyertük a természetes anyag racemátját (14) (6.Ábra).

3. Az iboxifillin racionális előállítása

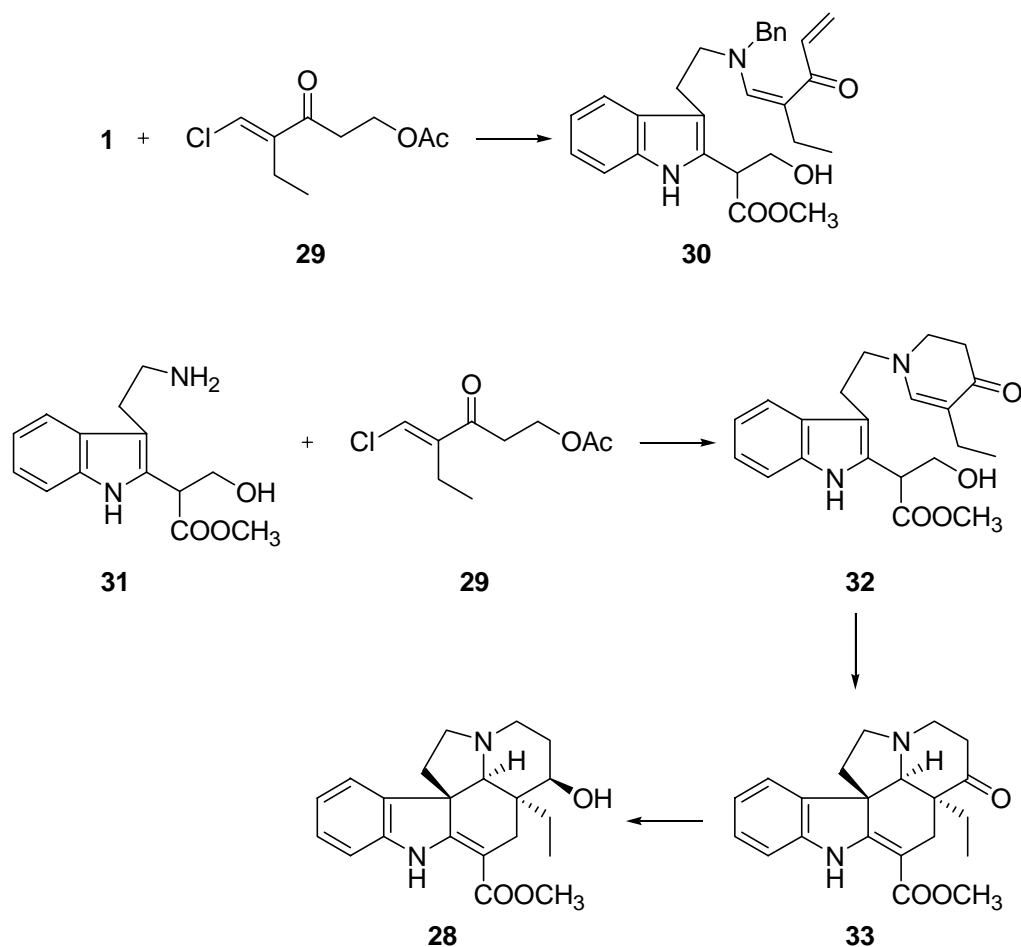
7. Ábra

Az ibofillidin alkaloidok szintézise során kialakított stratégiánkkal sikeresen jutottunk el a héttagú D-gyűrűt tartalmazó iboxifillinhez (22) is. A retroszintetikus elemzés alapján kialakított aldehidet (23) az 1-gyel reagáltatva a D-szeko-Ψ-aszpidoszpermánváz vegyületet (24) nyertünk. A hidrogenolízist követő gyűrűzárás során előállított pentaciklusos alkaloidszerű molekulákat (25 és 26) elválasztva, majd az

izomereket redukálva eljutottunk az iboxifillinhez (**22**) és a C20-epimerjéhez, a 20-epiiboxifillinhez (**27**) (7. Ábra).

4. A 15 β -hidroxivinkadiformin egyszerű felépítése

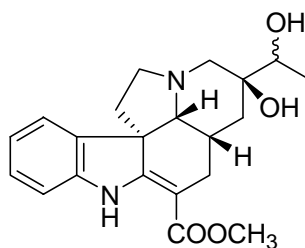
Az MTA-BME Alkaloidkémiai Kutatócsoportban a korábbi években már történtek kísérletek a 15 β -hidroxivinkadiformin (**28**) előállítására, de a megvalósított reakciók során nem a várt termék keletkezett. A korábbi negatív kísérleti eredményeket átértékelve, a szintézisstratégia módosításával sikeresen állítottuk elő a nevezett alkaloidot. Az aldehid-ekvivalens (**29**) a megtervezett reakció során átalakul (**30**), amit kihasználva, a primer amino-csoportot tartalmazó triptamin-származékkal (**31**) vittünk reakcióba, ami szekodin-típusú intermediert (**32**) eredményezett. Az utóbbi Diels-Alder típusú cikloaddíciós reakciója a 15-oxovinkadiformint (**33**) szolgáltatta. A szintézissor zárólépésében a **33** sztereoselektív redukciójával nyertük a **28**-at (8. Ábra).

8. Ábra

5. Kísérletek a 19-hidroxi-20-epipandolin előállítására

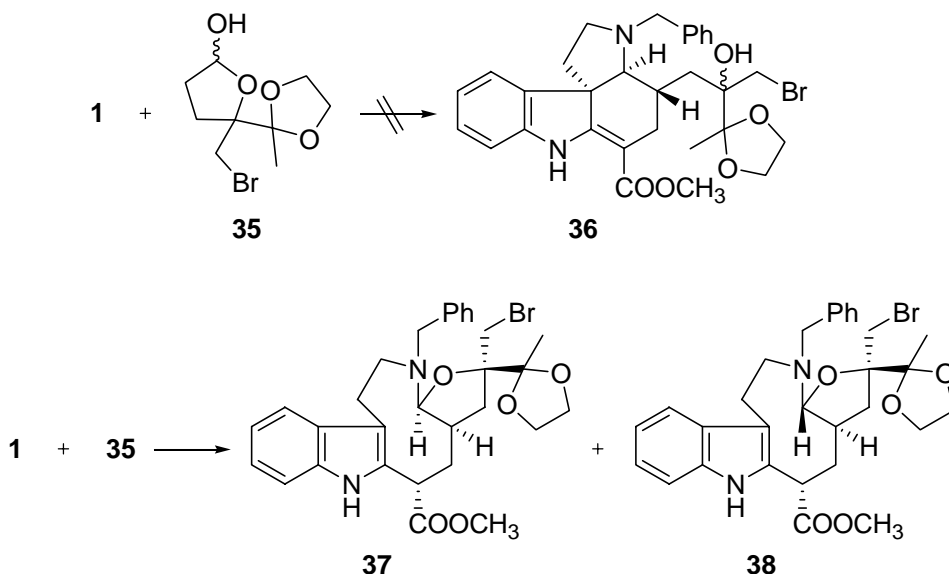
Az aszpidoszpermán- és a Ψ -aszpidoszpermánvázis alkaloidok biológiai hatása, valamint a pandolinváz figyelemre méltó szerkezete vonzó szintetikus célponttá tette a 19-hidroxi-20-epipandolint (**34**) (9. Ábra).

34

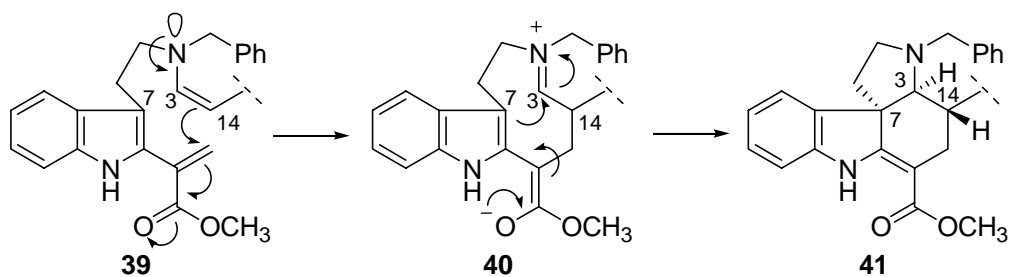
9. Ábra

A kutatócsoportunkban kidolgozott reakciútat követve az **1**-et a maszkírozott aldehid-funkciót tartalmazó laktollal (**35**) reagáltattuk, de meglepetésünkre a reakcióban nem a várt *D*-szeko- Ψ -aszpidoszpermánvázis vegyület (**36**), hanem tetrahidrofurán gyűrűt tartalmazó izomer molekulák (**37**, **38**) keletkeztek (10. Ábra).

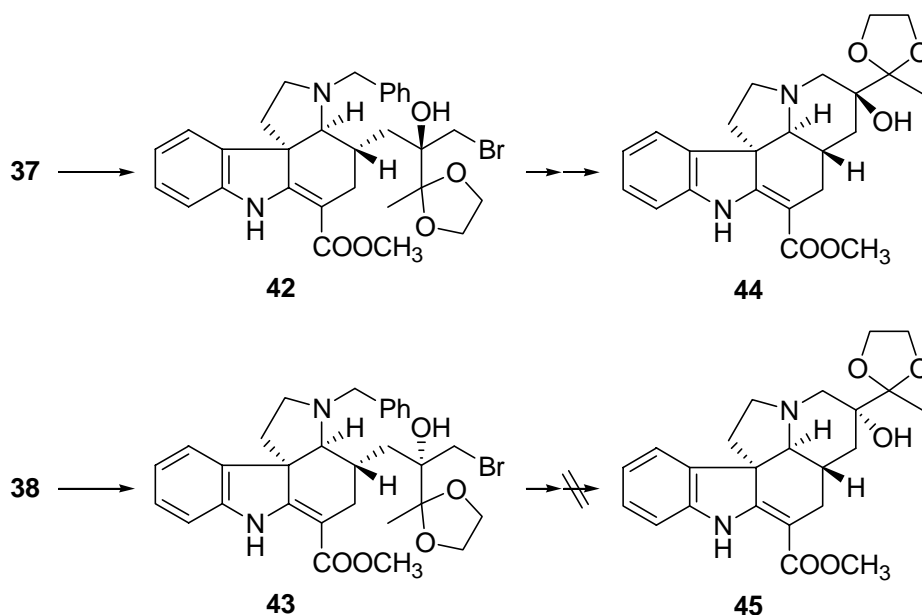
10. Ábra

A tények ismeretében megvizsgáltuk a cikloaddíciós reakció mechanizmusát, ugyanis az áthidaltgyűrűs molekulák keletkezése nem magyarázható a korábbiakban feltételezett egy lépéses, koncertikus [4+2]-es Diels-Alder típusú ciklizációval. A kvantumkémiai számítások egyértelmű bizonyítékát adták, hogy a ciklizáció lépcsős mechanizmus szerint szolgáltatja a *D*-szeko- Ψ -aszpidoszpermán-vázis vegyületeket (**39** → **40** → **41**) (11. Ábra).

11. Ábra

Visszatérve a szintetikus munkához a tetrahydrofuran gyűrűt tartalmazó molekulákat (**37** és **38**) transzannuláris ciklizációval kívántuk a tetraciklusos észterekké (**42** és **43**) alakítani. Az egyik izomerből (**42**) a hidrogenolízist követő gyűrűzárással transz D-E gyűrűkapcsolattal rendelkező alkaloidszerű molekulához (**44**) jutottunk el, míg a másik molekula ezt nem adta (12. Ábra).

12. Ábra

Bár a 19-hidroxi-20-epipandolin (**34**) előállítása az alkalmazott szintézisstratégiával meghiúsult, de a feltételezett [4+2] cikloaddíciós reakció részletes kvantumkémiai vizsgálata számos olyan hasznos információval szolgált, mely magyarázatot adhat több, korábbi sikertelen cikloaddíciós reakcióra.

6. Tézisek

Új és hatékony konvergens szintézisstratégia alkalmazásával megvalósítottuk több ibofillidinvázis alkaloid és rokon alkaloidszerű molekula első vagy új szintézisét. Munkánk során többek között kidolgoztuk a deetilibofillidin, az ibofillidin, a 20-epiibofillidin új, míg a 19-hidroxiibofillidin, a 19-hidroxi-20-epiibofillidin és a 18-hidroxi-20-epiibofillidin első szintézisét.

Az ibofillidinvázis alkaloidok szintézise során szerzett tapasztalatokat felhasználva egyszerű, konvergens reakciót dolgoztunk ki az iboxifillin és C20-epimerjének az előállítására.

Szintézisstratégiánk módosításával, a szubsztrát alkalmas megválasztásával sikeresen állítottuk elő a 15 β -hidroxivinkadiformint.

Kísérletet tettünk a Ψ -aszpidoszpermánvázis alkaloidok egyik képviselőjének, a 18-hidroxi-20-epipandolinnak az előállítására, melynek során váratlan cikloadduktokat izoláltunk. Kvantumkémiaili számításokkal egyértelmű bizonyítékát adtuk, hogy a szekodin-típusú intermedierek cikloaddíciós reakciója nem a korábban feltételezett egylépéses, összehangolt [4+2] Diels-Alder típusú ciklizációval, hanem lépcsős mechanizmus szerint szolgáltatják az aszpidoszpermán- és a Ψ -aszpidoszpermánvázis molekulákat.

7. A PhD dolgozat alapját képező közlemények:

1. **Tóth F.**, Kalaus Gy., Greiner I., Kajtár-Peredy M., Gömörly Á., Hazai L. és Szántay Cs.: An efficient convergent synthetic pathway to build up the ibophyllidine skeleton II: Total synthesis of ($\pm$)-deethylibophyllidine and ($\pm$)-14-epi-deethylibophyllidine
Heterocycles **2006**, 68, 2301-2317.
2. **Tóth F.**, Kalaus Gy., Greiner I., Kajtár-Peredy M., Gömörly Á., Hazai L. és Szántay Cs.: An efficient convergent synthetic pathway to build up the ibophyllidine skeleton III: Total synthesis of ($\pm$)-ibophyllidine and ($\pm$)-20-epiibophyllidine
Heterocycles **2007**, 71, 865-880.
3. **Tóth F.**, Kalaus Gy., Greiner I., Kajtár-Peredy M., Gömörly Á., Hazai L. és Szántay Cs.: Efficient convergent synthetic pathway to the ibophyllidine skeleton and synthesis of ($\pm$)-19-hydroxy-ibophyllidine and ($\pm$)-19-hydroxy-20-epiibophyllidine
Tetrahedron **2006**, 62, 12011-12016.
4. **Tóth F.**, Kalaus Gy., Horváth D. V., Greiner I., Kajtár-Peredy M., Gömörly Á., Hazai L. és Szántay Cs.: Efficient convergent synthetic pathway to the ibophyllidine skeleton IV. First synthesis of ($\pm$)-18-hydroxy-20-epiibophyllidine
Tetrahedron **2007**, 63, 7823-7827.
5. **Tóth F.**, Kalaus Gy., Pipa G., Greiner I., Szöllősy Á., Rill A., Gömörly Á., Hazai L. és Szántay Cs.: An intramolecular [4+2] cycloaddition mediated biomimetic synthesis of ($\pm$)-iboxyphylline
Heterocycles **2008**, 75, 65-76.
6. Kalaus Gy., **Tóth F.**, Greiner I., Kajtár-Peredy M., Gömörly Á., Hazai L. és Szántay Cs.: Recognition of an unexpected reaction and its application in building the aspidospermane skeleton. Simple synthesis of 15 β -hydroxyvincadifformine
Heterocycles **2006**, 68, 257-270.
7. **Tóth F.**, Oláh J., Kalaus Gy., Greiner I., Szöllősy Á., Gömörly Á., Hazai L. és Szántay Cs.: A new synthetic method for the preparation of pandoline-type alkaloid-like molecules
Tetrahedron **2008**, 64, 7949-7955.